

GUNNAR HECKSCHER:

Från bondeförbund till centerparti

Gunnar Heckscher har läst Gustaf Jonnergårds bok "Så blev det centerpartiet." Den förre partisekreteraren behandlar bondeförbunds- och centeridéerna fram till 1960. Heckscher konstaterar att partiet dras med inbyggda konflikter mellan miljövännernas intressen resp jordbrukarnas krav på lönsamhet men också mellan decentraliseringskraven från landsbygdsbefolkningen och jordbrukskooperationens centraliseringstendenser. Bramstorp och Hedlund samarbetade med socialdemokraterna och förde "resultatpolitik". Har man en bestämd principiell åskådning med konkret innehåll blir det inte så lätt med den sortens manövrerande. Centerpartiets problem hänger samman med att den intressegrupp som partiet ursprungligen företrädde nu är för liten för att ensam uppbära en stor politisk organisation. Alltjämt är den emellertid stark nog att göra sig gällande när intresse och principer kolliderar.

Ambassadören och professorn Gunnar Heckscher har varit ordförande i Högerpartiet.

Centerpartiet lever farligt just nu. Under en följd av år fram till 1979 föreföll partiet vara det stora alternativet till socialdemokratin, men så är det inte längre. Opinionsundersökningarna, vilkas giltighet man nu för all del inte får överskatta, tyder på en starkt minskande andel i valmanskåren. Till och med partiledarens auktoritet förefaller ibland att vara hotad. I alla fall dansar råttorna på bordet när han är borta.

Det är nu inte första gången sådant händer. Samarbetet med socialdemokraterna på 1950-talet reducerade partiets styrka ännu mycket mera, och Gunnar Hedlunds ledarställning var på den tiden osäkrare än Thorbjörn Fälldins någonsin varit ens under hans sjukdomsperioder.

Förklaringen till sådana besvärligheter är troligen att det är svårt att fastställa vad centerpartiet står för. Gustaf Jonnergård, partisekreterare under en lång följd av år, har tagit på sig uppgiften att försöka klargöra detta. Hittills har han hunnit fram till 1960, men redan den framställningen är mycket upplysande. (Så blev det centerpartiet. Bondeförbunds- och centeridéerna fram till 1960. LT:s förlag 1985.)

Partiets framväxt

Ursprungligen var bondeförbundet ett rent intresseparti. Det bröt sig ut ur högern, vars andrakammargrupp sedan gammalt kallades "lantmanna- och borgareparti", i protest mot att dess lantmannelement försvagades och stadsnäringsarnas intressen gavs större utrymme. Den ideologiska utgångspunkten var att självägande bönder skulle anses utgöra ett särskilt värdefullt folkelement, mera omistligt än något annat och vida

mera aktningsvärt än stadsbefolkningen. Det var en gammal konservativ tanke som återfinns bland annat hos Erik Gustaf Geijer men också hos flera tyska ideologier. Enstaka bondeförbundspolitiker, såsom konsul Wallén i Sänga Säby, drevs därav på 1930-talet tidvis till sympatier för den tyska nationalsocialismen, som ju brukade tala om "Blut und Boden". Men sådana exempel var sällsynta, förmodligen lika sällsynta inom bondeförbundet som inom andra partier.

På det hela taget talade man dock ganska litet om de stora ideologiska perspektiven. I förgrunden stod lättare konkretiserade krav såsom "rättvisa" eller "jämlighet" för bondebefolkningen.

Efter hand försköts perspektivet. Av bondepartiet försökte de ledande skapa ett landsbygdsparti med utrymme inte bara för de självägande jordbrukarna, utan för alla som inte bodde i städer och tätorter.

Efter andra världskriget gick partistategerna ett steg vidare. Bönderna är ju i verkligheten företagare. Sålunda måste de ha intressegemenskap med andra småföretagare, oavsett om dessa bodde på landet eller i städerna. Efter hand gick de ännu längre. Både på landsbygden och i städerna fann de löntagare som hade ganska små inkomster men inte alls sympatiserade med socialistiska idéer eller ens med den allt mera centraliserade fackföreningsrörelsen. Också dem borde partiet försöka dra till sig.

Det visade sig lättare att vinna inflytande på det kommunala planet än på det rikspolitiska. Därför betonades värdet av den kommunala och regionala självstyrelsen. I "landstingspartiet", en tvärs

över de vanliga partigränserna verksam och mycket inflytelserik samarbetsgrupp i riksdagen, spelade bondeförbundets/centerpartiets riksdagsmän en mycket stor roll.

Men ställningen som intresseparti är inte utan sina problem, när man inte längre håller sig till en enda intressegrupp. Det har för den delen också socialdemokraterna fått erfara. För att konkurrera med högern/moderaterna om bonderöster, med både dem och folkpartiet om småföretagarröster och med socialdemokraterna om löntagarröster behövde Gunnar Hedlunds parti en ideologisk grundval. Den gamla bondeideologin var inte tillräcklig för det ändamålet, och Jonnergård redovisar en rad försök att finna en samlingspunkt vid sidan av intressepolitiken.

Både Axel Pehrsson-Bramstorp och Gunnar Hedlund talade för samförståndspolitik och samling till skillnad från polarisering. Det passade bra efter "kohandeln" med socialdemokraterna 1933 och ännu bättre under och efter krigsårens samlingsregering. Också utanför bondeförbundet/centerpartiet fanns många som sympatiserade med tanken på fortsatt samlingsregerande efter krigsslutet. Gunnar Hedlund kunde räkna med anslutning från olika håll när han i olika sammanhang gjorde gällande att detta borde vara det svenska regeringsproblemets rätta lösning. Det gick sämre när samlingen begränsades till att gälla bara överenskommelser eller samlingsregerande med socialdemokraterna.

Var ligger mitten?

Programmatiskt blev nu "centertanken" förhärskande, och den slog igenom i partinamnet. I grunden innebar den det samma som senare har brukat betecknas med ordet "mittenpolitik". Man skulle hålla sig någonstans i mitten mellan socialdemokraterna och högern/moderaterna och ta avstånd från bådas politik, som ansågs innebära överdrifter. I det läget föreföll det däremot ganska naturligt att samarbeta med folkpartiet.

Svagheten i resonemang om center-tanke eller mittenpolitik är emellertid att de kan bli sakligt innehållslösa. Den som skall hålla sig i mitten får sin position bestämd av dem som finns på ömse sidor. Flyttar grannarna på sig tvingas man att också göra det själv för att inte mittenpositionen skall gå förlorad. När högern modifierade sin politik i mera "socialkonservativ" riktning måste "mitten" flytta ett steg åt vänster för att de inte skulle bli ense. När socialdemokratin radikaliserades flyttades mittlinjen efter för att avståndet till dem inte skulle bli för stort. Det var vad som skedde i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet.

Den problematiken ligger utanför Jonnergårds nu publicerade framställning, men han är säkert medveten om den. Han markerar gång efter annan att "centertanken" hade ett positivt innehåll. Hans parti höll i princip på fri företagsamhet men erkände "att det finns uppgifter som den enskilda företagsamheten inte lämpar sig för". Det avvisade både "planhushållningsideologi" och "låt-gå-system". I den praktiska politiken var det dock allt annat än lätt att tillämpa sådana abstrakta tankar, såsom framgått

av många erfarenheter under många olika tidsperioder och beträffande många olika frågekomplex. Det var enklare och mera begripligt när man krävde "jämligt för landsbygdens folk". Men det kunde ju inte entusiasmera stadsborna.

*Den som skall hålla sig i mitten
får sin position bestämd av
dem som finns på ömse sidor.*

Mera konkret innebörd hade decentralismen, vars framväxt under 1940- och 1950-talen utförligt skildras av Jonnergård. Det gällde att vidmakthålla ett differentierat näringsliv med industriell småföretagsamhet också på landsbygden, som därigenom skulle förbli "levande", och det avsåg även annan regionalpolitik, egnahemsbyggande på landsbygden och främjande av småföretagsamhet också i städerna. Det var vidare fråga om att begränsa det statliga förmynderskapet över landsting och andra kommuner och över huvud taget den statliga "styrningen" på det administrativa området. Besluten skulle läggas närmare medborgarna. Så långt som till att lägga dem *hos* medborgarna genom riksomfattande eller kommunala folkomröstningar ville partiet däremot inte gå.

Motstridiga intressen

Mot slutet av den period Jonnergård beskriver kom miljöfrågorna i rampluset. "Det var en självklar utgångspunkt att landsbygden hade de bästa möjligheterna till goda livsmiljöer", skriver han. Ef-

ter hand vidgades perspektivet, främst under 1960-talet och början av 1970-talet, när miljöfrågorna över huvud taget fick växande utrymme i den politiska debatten. Centerpartiet framstod, särskilt när kärnkraften diskuterades, som det egentliga miljöpartiet i svensk politik. Det gav stöd även i städerna, där betydande grupper särskilt inom ungdomen var starkt miljöintresserade och kände sig hemlösa i andra partier.

När miljöprogrammet konkretiserades framträdde svårigheten att förena ideologi och intresse.

Men när programmet konkretiserades framträdde svårigheten att förena ideologi och intresse. *Decentraliseringskraven* från det centerparti där jordbrukets folk alltjämt utgjorde ett huvudelement kom i motsatsförhållande till *centraliserings*tendenserna inom jordbrukskooperationen. Där var ju många av partiets representanter och ännu flera av dess medlemmar starkt engagerade. Detta var något som motståndarna sällan försummade att påpeka. Och det var inte enklare med miljöfrågorna. Miljörörelsen vände sig inte bara mot kärnkraft och bilavgaser. Den ifrågasatte också den rikliga användningen av kemisk ogräsbekämpning och konstgödsel inom jordbruket, liksom motsvarande tendenser inom det skogsbruk där böndernas mark alltjämt hade stor betydelse. Hur skulle miljöintressena avvägas mot jordbrukarnas intresse av lönsamhet i produktionen?

Det är betecknande att miljökampen Björn Gillberg, som tillhört olika partier, aldrig anslutit sig till centern och lämnade KDS efter samarbetsavtalet med denna.

Samarbetet med andra partier

Efter 1982 års val påstås vissa krafter inom centerpartiet ha önskat återupplivande av det röd-gröna samarbetet, om också åtminstone till en början knappast i form av en direkt regeringskoalition. Intressant i detta sammanhang är att ryktena inte avsåg centerns tätortsrepresentanter utan företrädarna för det traditionella landsbygds- och jordbrukarelementet. Utomstående har ingen möjlighet att bedöma om de hade någon sanningshalt eller bara utgjorde illvillig propaganda. Men också om det sistnämnda skulle vara fallet pekar de på ett besvärligt dilemma.

För ett rent intresseparti som företräder en mer eller mindre betydelsefull minoritet ligger det nära till hands att manövrera med samarbete åt olika håll. Så gjorde bondeförbundet på Axel Pehrson-Bramstorps tid och så kunde Gunnar Hedlund göra som ledare för centerpartiet. Det kan svårligen bestridas att de på det sättet kunde föra en "resultatpolitik" som gav åtskilligt av värde för deras intressegrupper.

Har man en bestämd principiell åskådning med konkret innehåll blir det inte så lätt med den sortens manövrerande. Också de som företräder en sådan tvingas ofta konstatera att "de nådde inte ända fram". Det fick exempelvis moderaterna gång efter annan erfara under åren 1976 till 1982, och de lär få finna sig i sådant också framdeles. Men till slut

kommer man ibland ändå till en punkt där det inte längre går att hänga med. Det gjorde centerpartiet 1978 och moderaterna 1981.

Sådana brytningar kan medföra att partiet blir försvagat eller stärkt. Det beror på väljarnas opinion. I efterhand kan man konstatera att centerpartiet förlorade sympatier 1978 medan moderaterna vann 1981. Förmodligen var båda gånska överraskade av den utvecklingen, men de kunde för sitt samvetes skull inte handla annorlunda än de gjorde. Samvette har nämligen både Gösta Bohman och Thorbjörn Fälldin.

Det helt intressestyrda partiet stöter däremot sällan på samvetsfrågor. Just därför riskerar det nästan aldrig att bli helt lottlost, om det bara sköter sina kort skickligt. Något går alltid att vinna, om man inte är tyckmycken med principer. När idéerna är huvudsak ligger det annorlunda till. Då kan den som inte får gehör hos opinionen tvingas att länge stå vid sidan när de politiska avgörandena träffas. Det fick inte minst högerpartiet/moderaterna erfara. Ändå kan man fråga sig om inte det beteendet på riktigt lång

sikt också är mera lönande, utom att det ger hygglig nattsömn. Det kräver emellertid en betydande trovissitet hos både representanter och medlemmar, ty på kort sikt får man det så besvärligt att det blir frestande att kasta yxan i sjön. Rena intressepartier har det lättare i det avseendet, men de är å andra sidan helt beroende av att den ekonomiska och sociala utvecklingen inte utplånar den intressegrupp de företräder.

Centerpartiets problem sammanhänger med dessa förhållanden. Den intressegrupp partiet ursprungligen företrädde har i dagens Sverige så liten numerär att den ensam svårligen kan uppbära en stor politisk organisation. Alltjämt är den emellertid stark nog att göra sig gällande när intresse och principer kolliderar med varandra. Sådana kollisioner riskerar centerpartiet ständigt att råka ut för, och miljöfrågorna har aldrig kommit att spela samma roll för detta parti som försvarsfrågan gjorde för höger/moderaterna under de svåraste åren. Det skall bli intressant att se hur Gustaf Jonnergård i kommande volymer hanterar den problematiken.

Pärmar för inbindning av årgång 1984

kan rekvireras från Svensk Tidskrifts expedition, tel 08-675955, eller genom insättning av kronor 45:- på postgiro 72744-6.